

CZU: 929:930.1(478)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7472974>

**N.A. MOHOV (1904–1983), FIU DE ÎNTREPRINZĂTOR, PROMOTOR
AL ISTORIOGRAFIEI OFICIALE, INTELLECTUAL CU DUBLĂ GÂNDIRE**

Demir DRAGNEV, Ion Valer XENOFONTOV

Universitatea de Stat din Moldova

Nikolai Mohov s-a născut la 26 noiembrie/9 decembrie 1904, în s. Mostovoe, ținutul Krasnodar, Imperiul Rus. Inițial, în autobiografie, la capitolul origine socială, el nota că provine dintr-o „familie de țărani, iar tata pe lângă activitatea agricolă se îndeletnicea cu diferite activități industriale, uneori aplicând munca năimită”. La 3 februarie 1955, fiind forțat de anumite împrejurări, a făcut o adnotare la nota biografică, în care a specificat faptul că tatăl său ar fi deținut o moară de ulei la care erau angajați 3-5 lucrători. În autobiografia sa din 14 noiembrie 1971 nota: „Tata a fost din mijlocași, apoi a devenit culac”. Această „pată” biografică îi va marca parcursul profesional, dar și forma de obediență vizavi de sistemul politic al timpului. De aceea, nu este întâmplător faptul că într-o caracteristică emisă de administrația Academiei de Științe a RSS Moldovenești se nota că este „Cinstit. Harnic. Cu o ținută morală impecabilă. Slujitor al clauzei Partidului și poporului”. Biografia privată, dar și activitatea sa științifică este concludentă în acest sens.

Cuvinte-cheie: Nikolai Mohov, membru corespondent, Academia de Științe a RSS Moldovenești, istorie, ideologie.

**N.A. MOHOV (1904–1983), SON OF AN ENTREPRENEUR,
PROMOTER OF OFFICIAL HISTORIOGRAPHY, THE INTELLECTUAL WITH DOUBLE THINKING**

Nikolai Mohov was born on November 26/December 9, 1904, in the village of Mostovoe, Krasnodar Territory, Russian Empire. Initially, in his autobiography, in the chapter on social origin, he noted that he “came from a peasant family, and my father, in addition to agricultural activity, was engaged in various industrial activities, sometimes doing menial work”. On February 3, 1955, being forced by certain circumstances, he made an annotation to the biographical note in which he specified that his father owned an oil mill that employed 3-5 workers. In his autobiography of November 14, 1971, he noted: “my father was from the midfield, then he became a kulak”. This biographical “stain” will mark his professional path, but also the form of obedience to the political system of the time. That is why it is no coincidence that in a characteristic issued by the administration of the Academy of Sciences of the Moldovan SSR it was noted that he is “Honest. Industrious. With impeccable morals. Servant of the Party and the people”. His private biography, but also his scientific activity, is conclusive in this regard.

Keywords: Nikolai Mohov, corresponding member, Academy of Sciences of the Moldavian SSR, history, ideology.

Preliminarii: context istoric, repere biografice

În primii ani după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, conducerea centrală a Partidului Comunist (bolșevic) din Uniunea Sovietică acorda o atenție sporită formării în teritoriile reanexate, inclusiv în spațiul basarabean din RSS Moldovenească, a unei noi intelectualități naționale, educate în spiritul ideologiei marxist-leniniste, obediente regimului comunist. Utilizarea în scop educațional doar a absolvenților Institutului Pedagogic din Tiraspol era insuficientă, atât din cauza numărului lor restrâns, cât și, în cele mai multe cazuri, a nivelului profesional nesatisfăcător.

Drept urmare, conducerea de la Moscova a recurs la delegarea sistematică a unor specialiști instruiți în universitățile prestigioase ale Uniunii Sovietice, care urmau să pună bazele învățământului superior și ale organizării instituțiilor științifice în Moldova sovietică. Printre aceștia se afla și asistentul Universității din Leningrad, doctorul (candidatul) în științe istorice Nikolai Andreevici Mohov.

N.A. Mohov s-a născut la 26 noiembrie/9 decembrie 1904, în s. Mostovoe, ținutul Krasnodar, Imperiul Rus. Inițial, în autobiografie, la capitolul origine socială, el nota că provine dintr-o „familie de țărani, iar tata pe lângă activitatea agricolă se îndeletnicea cu diferite activități industriale, uneori aplicând munca năimită” [1, f.6,8]. La 3 februarie 1955, fiind forțat de anumite împrejurări (asupra cărora vom reveni), a făcut o adnotare la nota biografică, în care a specificat faptul că tatăl său ar fi deținut o moară de ulei la care erau angajați 3-5 lucrători [2, f.11v]. În autobiografia sa din 14 noiembrie 1971 nota: „Tata a fost din mijlocași, apoi a devenit chiabur” [3, f.12]. Această „pată” biografică, după cum vom prezenta mai jos, îi va marca parcursul profesional, dar și forma de obediență vizavi de sistemul politic al timpului. De aceea, nu este întâmplător faptul că într-o caracteristică emisă de administrația Academiei de Științe a RSS Moldovenești (AȘ a RSSM), care îi era bine-

voitoare, se nota că este „Cinstit. Harnic. Cu o ținută morală impecabilă. Slujitor al cauzei Partidului și poporului” [4, f.42]. Biografia privată, dar și activitatea sa științifică este concludentă în acest sens, cu excepția „dublei gândiri”, despre care vom relata în continuare.

În baza reperelor teoretic-metodologice ale biografiei științifice, a surselor de arhivă inedite, dar și a memoriei unuia dintre autorii acestui studiu, vom prezenta activitatea lui N.A. Mohov în perimetrul epocii sovietice.

În anul 1922 a fost admis la studii la Facultatea de Pedagogie a Universității din Rostov-pe-Don, iar în 1923 s-a transferat la Facultatea de Științe Sociale a Universității de Stat din Petrograd (apoi Leningrad), pe care o absolvă în ianuarie 1926, având specializarea „învățător de științe sociale”. Această specialitate includea în primul rând predarea istoriei. Dar, spre dezamăgirea tânărului absolvent, anume începând cu anul 1926 în școlile din URSS istoria a fost exclusă. Până la reintroducerea istoriei în învățământul școlar (1937), N.A. Mohov a fost angajat în mai multe activități: profesor de geografie economică, secretar al Societății Etnografilor Regionali din Stalingrad (fost Țarițan), economist principal al stațiunii Hidroelectrice din Volhov, apoi al uzinei „Zapojstali” etc. [5, ff.4-5]. În 1937 i se oferă posibilitatea de a preda istoria: a început la o școală din or. Zaporojie, apoi din 1942 – din or. Saratov [6, f.5].

În 1942, atunci când Universitatea din Leningrad a fost evacuată în or. Saratov, N.A. Mohov s-a angajat în calitate de asistent, fiind admis la doctorantura (aspirantura) Catedrei Istoria Universală. În martie 1944 Universitatea revine la Leningrad, iar în octombrie 1945 N.A. Mohov susține cu brio teza de doctor (candidat) în istorie pe tema „Istoria slavilor polabi (din istoria luptei slavo-germane în sec. al X-lea” [7, f.12]. Tema era considerată a fi una actuală în condițiile războiului, demonstrând vechimea luptei slavilor polabi cu expansiunea germană. În noiembrie același an Comitetul pentru Chestiile Școlii Superioare de pe lângă Sovietul de Miniștri al URSS decide să-l repartizeze pe N.A. Mohov în calitate de lector universitar la Institutul Pedagogic din Chișinău [8]. Iar pentru a fi acolo responsabil de promovarea politicii de partid a fost acceptat în calitate de candidat în membrii PC (b) al Organizației de Partid din Leningrad [9].

Angajat la Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic din Chișinău în calitate de lector universitar superior (octombrie 1945 – octombrie 1947), N.A. Mohov s-a implicat activ în soluționarea problemelor sociale ale organizației [10, ff.3-8; 11, p.442], el însuși locuind în condiții precare – în căminul instituției [12, ff.126-128]. În octombrie 1947 s-a transferat la Universitatea de Stat din Chișinău, menținându-și direcția de cercetare științifică. La 1 iulie 1947, I.Leonov, rectorul Universității, raporta că Nikolai Mohov are planificată în activitatea de cercetare științifică editarea lucrării „Istoria slavilor polabi”, întocmirea materialului „Istoria Moldovei în secolele XV–XVI” și o parte din materialul care urma să fie prezentat sub formă de articol cu titlul „Relațiile comerciale ale Rusiei kievene cu Europa Occidentală” [13, p.149].

La Universitatea de Stat din Chișinău, N.A. Mohov a exercitat funcția de conferențiar universitar (docent) (1946–1969) și cea de șef al Catedrei Istoria Universală (1946–1952) [14, p.412].

În anii 1961–1977 a continuat să susțină cursuri aparte pe un număr stabilit de ore. În mediul universitar din diferiți ani a fost titularul cursurilor „Istoria slavilor de Vest și de Sud”, „Istoria Moldovei”, „Metode de predare a istoriei în școală” etc.

La 13 ianuarie 1949 i s-a conferit gradul didactic de conferențiar universitar (docent) [15, f.6,9], iar la 9 noiembrie 1966 – cel de profesor universitar [16, f.19].

Anul 1947 este marcat în biografia lui N.A. Mohov de două evenimente esențiale: schimbarea statutului de candidat în cel de membru al PC (b) din URSS [17, f.5] și angajarea sa în calitate de cercetător științific.

Aceste modificări se produc concomitent cu o activitate a sa, care avea conotație politică, referitoare la o lucrare a șefului Catedrei Istoria Popoarelor URSS de la Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău și al Secției de istorie și arheologie a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură a Bazei Moldovenești a AȘ a URSS – prof. Naum A. Narțov [18, f.51; 19, f.48]. Profitând de susținerea unor cercetători din domeniul istoriei de la Moscova [20, p.523-525], N.A. Narțov a prezentat spre editare manualul „Istoria Moldovei”, fără a avea aprobarea Institutului de Istorie, Limbă și Literatură [21, ff.168-177; 22, ff.395-398].

Reacția conducerii republicane de partid a fost promptă. A fost organizat un articol publicat în ziarul „Moldova Sovietică” din 8 august 1947 cu denumirea „Cum și ce ne învață profesorul Narțov”, semnat cu pseudonimul „K.Voronov” [23]. De fapt, materialul a fost elaborat de tânărul comunist N.A. Mohov în colaborare cu jurnalistul V.N. Rugina. N.A. Narțov era învinuit de promovarea concepțiilor istoricilor burghezi români referitor la istoria Moldovei.

În scopul afirmării autorității lui N.A. Mohov, el este numit la 25 iulie 1947 cercetător științific superior al Secției de istorie și arheologie a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură a Bazei Moldovenești a AȘ a

URSS [24, p.45], iar la 10 octombrie același an – șef al secției respective, post ocupat până atunci de prof. N.A. Narțov. Activitatea lui N. Mohov în instituțiile academice s-a desfășurat pe parcursul a 36 de ani (1947–1983), el publicând cca 150 de lucrări științifice și publicistice (monografii, broșuri, culegeri de documente, articole) [25, ff.78-81]. Importanța lor științifică este diferită: de la unele cercetări bazate pe materiale documentare, la multe scrieri propagandistice, ideologizate.

În funcție de evenimentele politice majore din URSS și de evoluția societății sovietice, precum și de relațiile interne din mediul academic, activitatea lui N.A. Mohov poate fi divizată în trei perioade distincte: anii 1947–1956; anii 1956–1972; anii 1972–1983.

Perioada 1947–1956

În prima perioadă, N.A. Mohov se străduia să se afirme ca cercetător al istoriei Moldovei, să-și selecteze tematica sa preferată și să dobândească o cât mai mare încredere din partea conducerii instituționale și de partid.

Tematica sa era consacrată celor mai diverse teme, prevalând scrierile publicistice și de popularizare „a prieteniei poporului moldovenesc cu marele popor rus” [26, f.73]. Tinzând să fie cât mai mult apreciat meritul său în „demascarea închinăciunii față de istoricii burghezi”, devenită extrem de actuală în condițiile declanșării campaniei staliniste de „luptă cu cosmopolitismul” [27, p.134-156]. N.A. Mohov mai publică două variante ale recenziei menționate: una sub numele său și alta sub numele V.N. Rugina. Prima, cu denumirea „Denaturarea istoriei Moldovei de către prof. N.A. Narțov” (în limba moldovenească [română]) în revista „Octombrie” (1948, nr.3) [28, f.78], a doua – în anuarul „Însemnări științifice ale Bazei Moldovenești a AȘ a URSS” (1949), intitulată „Denaturările antimarxiste ale istoriei de către prof. N.A. Narțov” [29].

Treptat, N.A. Mohov își ajustează activitatea științifică, trecând de la cercetarea istoriei slavilor polabi la cea a istoriei Moldovei. În anii 1947–1955 publică lucrări compilative, scrise de pe „poziția luptei de clase”, atât referitoare la istoria relațiilor sociale în Moldova în sec. al XV-lea, cât și despre constituirea monarhiei feudale [30], precum și la o temă considerată atunci actuală: „Lupta țăranilor basarabeni pentru pământ în perioada Reformei agrare din anii 1918–1924” [31]. Prin selectarea tendențioasă a surselor N.A. Mohov critică politica agrară a administrației românești din Basarabia. Concomitent, mai publică și broșura „25 de ani ai RSSM” (în limba rusă și moldovenească [română]) în colaborare cu G.M. Korotâci [32, f.73].

Potrivit planurilor de activitate ale Secției de istorie a Moldovei din Institut, N.A. Mohov publică în 1948 un articol în revista prestigioasă de la Moscova „Voprosi istorii” [33, f.78]. Articolul informa comunitatea istoricilor din URSS despre procesul de elaborare a unui curs de istorie a Moldovei coordonat de N.A. Mohov, care, spre deosebire de manualul criticat al lui N.A. Narțov, trata trecutul „poporului moldovenesc” de pe poziții veridice marxist-leniniste și în spiritul prieteniei popoarelor URSS în frunte cu „marele popor rus” [34, f.25].

Într-o caracteristică semnată în 1949 de vicepreședintele Bazei Moldovenești a AȘ a URSS Iachim Grosul se menționa despre „meritul” lui N.A. Mohov în organizarea elaborării cursului de istorie a Moldovei: „Posedând metodologia marxist-stalinistă de cercetare, N.A. Mohov a trasat o direcție corectă activității științifice a Sectorului. Pentru prima dată el a prezentat un referat despre periodizarea istoriei poporului moldovenesc, care a fost pus la baza prospectului cursului de istorie a Moldovei” [35].

În altă referință din același an, semnată de I.D. Ceban, director al Institutului de Istorie, limbă și Literatură, se evidențiază calitatea managerială a lui N.A. Mohov: „Datorită nivelului său de calificare și capacităților sale manageriale, activitatea Secției (de Istorie – *n.n.*), după demiterea prof. N.A. Narțov, s-a îndreptat spre calea cea dreaptă, fiind sprijinit de administrație și organizația de partid” [36, f.26].

Această activitate științifică și managerială a lui N.A. Mohov a intrat în contradicție cu interesele vechii generații de istorici formați în RASSM, criticați de către acesta [37, p.61-78].

Drept urmare, adversarii săi îl delegă la sfârșitul anului 1954 pe un activist de partid – Iacobonis – în deplasare la baștina lui N.A. Mohov, unde au fost colectate informații despre ocupațiile tatălui său, care a activat în calitate de întreprinzător sătesc până în anul 1925. În acel an, cineva i-a dat foc oloiniței sale și el a fost nevoit să plece în Gruzia [38, f.61v]. Învinuirea în tănuirea originii sociale, mai ales de către membrii de partid, se pedepsea pe atunci nu doar prin excluderea din rândurile partidului, ci și prin eliberarea de orice funcție din instituțiile de stat. Drept urmare a incidentului menționat, președintele Prezidiului Filialei Moldovenești a AȘ a URSS și membrul Biroului de Partid al acesteia Iachim S. Grosul, într-o caracteristică din 14 iulie 1955, prezentată organelor superioare de partid, menționa: „Tovarășul N.A. Mohov la intrarea în partid a tănuit ori-

ginea sa socială... Adunarea închisă a Filialei din 20 mai 1955... a adoptat hotărârea de a exclude din partid pe comunistul Nikolai Andreevici Mohov” [39, f.31].

Nedorind însă să piardă un cadru calificat, obedient politicii oficiale a partidului în domeniul științei istorice, Iachim S. Grosul enumeră principalele merite ale lui N.A. Mohov, îndeosebi în elaborarea vol. I și II ale cursului de „Istorie a Moldovei”, insistând asupra faptului că „N.A. Mohov îndeplinea credincios toate sarcinile partidului” [40].

Caracteristica respectivă, dar posibil și alte susțineri, au determinat organele superioare de partid să-i aplice doar o muștrare aspră.

Pe de altă parte, atenuarea presiunii represive a regimului în anii care au urmat după moartea lui Stalin și, mai ales, „dezghețul hrușciovist” de după Congresul al XX-lea al PCUS au avut un rol hotărâtor în abandonarea învinuirii aduse lui N.Mohov, care, chiar în anul 1956, este numit director adjunct al Institutului de Istorie, limbă și Literatură, iar apoi în anii 1958–1971– al Institutului de Istorie [41, f.3].

În anii care au urmat, doar unii șefi de partid, pregătiți în RASSM, îi mai amintea de cele întâmplate. Astfel, la 23 martie 1960, N.Mohov a prezentat un discurs în cadrul întrunirii activului republican al cercetătorilor științifici și al uniunilor de creație, în care a constatat că „Decizia Comitetului Central cu privire la propagandă... vizează și munca noastră creativă, adică cercetarea noastră în domeniul istoriei. Decizia ne orientează, în primul rând, să studiem practica construcției socialiste și comuniste, să actualizăm metodologia cercetării” [42, f.49].

Prezent la această reuniune, K.F. Ilișenco, șeful Secției școli, știință și cultură a CC al PCM, i-a replicat lui N.A. Mohov, fără a aduce argumente, că vizavi de deciziile Partidului nu are abordarea „unui comunist”, ci a unui „intrus” al Partidului, că în activitatea sa „se conturează o abordare incorectă referitoare la analiza evenimentelor și faptelor istorice” [43, ff.114-131].

Perioada 1956–1972

Având însă susținerea conducerii Academiei de Științe a RSS Moldovenești și a cercetătorilor istorici de vază din institutele cu profil istoric din Academia de Științe a URSS, N.A. Mohov, începând cu anul 1956 și până la începutul anului 1972, parcurge a doua, cea mai rodnică, perioadă a activității sale.

Anume în această perioadă N.A. Mohov se include dinamic în procesul de cercetare a unor probleme științifice cu o tematică referitoare la istoria social-economică a Moldovei în Epoca Medievală, care se încadra în direcțiile de bază ale cercetătorilor medievaliști din țările vecine și republicile baltice.

În cadrul ședinței din 4 septembrie 1956 a Prezidiului Filialei Moldovenești a AȘ a URSS cu privire la activitatea bibliotecilor Filialei, istoricul N.A. Mohov atenționa asupra dificultăților cu care se confruntau cercetătorii științifici în vederea asigurării cu literatură de specialitate: „Problema achiziției de literatură străină trebuie simplificată, deoarece dacă completăm o cerere, solicitarea este realizată peste un an. Nu avem o sală de lectură și este foarte greu să obții o carte, deoarece aceasta este depozitată undeva departe, și până este adusă durează foarte mult timp” [44, ff.281-232]. Totodată, N.A. Mohov, fiind inclus în Comisia Prezidiului Filialei Moldovenești a AȘ a URSS de selectare a cărților din fondul special ce urmau a fi transmise bibliotecilor pentru accesul liber al cititorilor, era atenționat asupra faptului că nu-și onora satisfăcător obligațiunile în cadrul acesteia [45, f.90; 46, ff.43-44]. Dorind să devină cunoscut peste hotarele RSSM și să fie într-un pas cu noile abordări actuale din timpul respectiv, N.A. Mohov prezintă la o serie de manifestări științifice unionale și internaționale referate cu teme discutate la acele foruri [47, p.226-227]. O atenție deosebită se acordă participării sale la sesiunile Simpozionului Unional de Istorie Agrară din Europa de Est (inaugurat în anul 1958 de istoricii estonieni), unde a prezentat referate (publicate apoi în culegeri de studii) „Corelația dintre creșterea vitelor și cultivarea plantelor în agricultura Moldovei feudale”, „Particularitățile trecerii de la feudalism la capitalism în Europa de Sud-Est”, „Prezentarea relațiilor agrare din Moldova perioadei de tranziție de la feudalism la capitalism în istoriografia contemporană” [48, f.87,89,91] etc. Un referat cu tema „Drumul comercial moldovenesc din secolele XIV–XV” a fost prezentat la o conferință de istorie sovieto-poloneză (1971, Moscova), publicat în anul 1974 [49, f.85]. Cu subiecte axate pe teme istoriografice N.A. Mohov a prezentat, de asemenea, comunicări la Congresul Internațional al Istoricilor (Stockholm, 1960) și la Congresul I al Asociației de Studiere a Europei de Sud-Est (Sofia, 1966). Studii bazate pe surse documentare, consacrate unor probleme sociale și politice din Moldova medievală, au fost, de asemenea, publicate de N.A. Mohov în reviste academice din România în anii 1953–1958 [50, ff.226-227; 51].

În iunie 1958, la o conferință științifică sovieto-română de la București, N.A. Mohov a prezentat un referat expus în limba română [52].

Considerăm că cel mai important aport științific al lui N.A. Mohov din perioada menționată a fost participarea la editarea documentelor medievale inedite, referitoare la istoria Moldovei și Țării Românești. În 1962 publică în România (în colaborare) studiul „Documente din arhivele sovietice privitoare la istoria medievală a Moldovei și Țării Românești” [53, p.65-95; 54, f.85].

Însă cea mai valoroasă a fost publicarea, în colaborare cu cunoscuții istorici români (A.Oțetea, D.Bogdan, V.Costachel), ruși (L.Cerepnin, A.Novoselski, L.Pușcariov, L.Semenova) și colegi de la Institutul de Istorie al AȘ a RSSM (I.Grosul, E.Russev, E.Podgradscaia), a colecției în trei volume sub denumirea „Relațiile istorice dintre popoarele URSS și România în veacurile XV – începutul celui de-al XVIII-lea” [55], editate conform rigorilor arheografice contemporane, fără comentarii de ordin ideologic.

Setului de lucrări, elaborate de N.A. Mohov conform cerințelor științifice ale medievalisticii din timpul respectiv, îi poate fi alăturat și monografia sa de sinteză „Moldova în Epoca Feudală” (cu un volum total de 29 coli de autor) [56], susținută în octombrie 1965 în calitate de teză de doctor (habilitat) în istorie la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Kiev [57, f.58,76].

Publicarea unor studii în România, colaborarea cu cunoscuți istorici români la editarea documentelor medievale referitoare la istoria Moldovei și Țării Românești, participarea cu referate științifice la congrese, conferințe și simpozioane internaționale și unionale au contribuit în perioada respectivă la perceperea sa drept un om de știință cunoscut în cercurile științifice ale istoricilor din instituțiile academice de la Moscova și din alte republici unionale, precum și din țările vecine.

Pe de altă parte, participarea la aceste activități era posibilă doar cu acceptul conducerii Academiei de Științe a RSSM și al organelor diriguitoare de partid. Lui N.A. Mohov, marcat de o „pată biografică”, chiar și în condițiile „dezghețului” regimului totalitar nu i s-ar fi permis și avansarea în cariera academică, și participarea la congrese și conferințe științifice sau stagii de cercetare, și călătorii turistice peste hotare.

Pentru a profita de suportul politic, la etapa examinată, își concentrează efortul și asupra elaborării unor lucrări cu tematică politizată, publică broșuri și articole în care promovează viziunea oficială asupra istoriei Moldovei.

Tema principală politizată asupra căreia se concentrează se referea la istoria relațiilor moldo-ruso-ucrainene. Acestei tematici îi sunt consacrate monografia sa „Schite de istorie a relațiilor moldo-ruso-ucrainene” (1961) și mai multe broșuri editate în limbile rusă și moldovenească (română); „Rolul popoarelor rus și ucrainean în destinele poporului moldovenesc” (1963, coautor Ch.Stratievski), „Prietenia popoarelor frățești” (1971) etc., precum și un șir de articole publicate în ediții științifice și reviste republicane („Comunistul Moldovei”, „Octombrie”) [58, f.73; 59, c.3-48; 60, c.10-3; 61, c.8; 62, 213 c.; 63, 138 p.].

În aceeași perioadă participă la elaborarea unei noi ediții a volumului „Istoria RSS Moldovenești” (vol.I, 1966) în calitate de coautor și coredactor, precum și la elaborarea primelor manuale școlare de istorie a RSS Moldovenești [64, f.77].

În calitate de membru al Societății „Știința” prezenta anual câte 10–20 de lecții, publica 1-5 articole în presă. La capitolul diseminarea rezultatelor științifice se prezenta ca o persoană bine ancorată în realitățile timpului, evocând, de exemplu, „biruința Puterii Sovietice în Moldova în 1918” [65, f.83], personalități revoluționare și activiști de partid contemporani [66, p.2; 67, c.146-148].

Toate aceste activități, după cum am menționat *supra*, puteau servi drept bază pentru un suport politic în cariera sa academică. Totuși, într-o societate cu regim totalitar un rol hotărâtor în promovare aveau relațiile personale cu șefii. N.A. Mohov a reușit să stabilească relații de colaborare atât cu directorul Institutului m.c. E.Russev, cât și cu președintele AȘ a URSS Iahim Grosul. Astfel, într-o caracteristică eliberată lui N.A. Mohov de directorul E.Russev se menționa că „cercetările acestuia reprezintă o contribuție substanțială la interpretarea marxist-leninistă a relațiilor socioeconomice și politice ale istoriei Moldovei din Epoca Feudală” [68, f.44]. Iar Iahim Grosul într-o caracteristică constata că N.A. Mohov „folosea clar metodologia marxist-leninistă în cercetarea unor evenimente complexe și adesea contradictorii din istoria medievală a Moldovei” [69, f.47].

Perioada 1972–1983

Caracteristicile prezentate mai sus i-au deschis calea spre un parcurs fulminant în obținerea titlurilor și gradelor științifice. Astfel, după ce i s-a acordat în 1965 titlul de doctor (habilitat), peste un an i s-a conferit gardul didactic de profesor universitar la specialitatea „Istoria URSS”, iar la 27 decembrie 1972 a fost ales în calitate de membru corespondent al Academiei de Științe a RSS Moldovenești. În același an i-a fost acordat

Premiului de Stat al RSSM în domeniul științei și tehnicii pentru participarea la editarea volumului „Istoria RSS Moldovenești” (în două volume) [70, f.192].

Gradele științifice și titlurile respective i-au fost acordate lui N.A. Mohov contrar unui incident de caracter personal cu acad. I.G. Budac, noul director al Institutului de Istorie al AȘ a RSSM numit în funcție după demisia lui E.Russev în anul 1970 [71, p.252].

Situația creată a fost de la bun început aplanată de președintele AȘ a RSSM Iachim Grosul, care îl susținea pe N.A. Mohov, colaborând la editarea unor lucrări, cea mai importantă fiind „Știința istorică din RSS Moldovenească” (în l. rusă), publicată la Moscova, editura „Nauca” în anul 1970. Drept urmare, printr-un ordin din 8 iulie 1971, semnat de Iachim Grosul, N.A. Mohov a fost transferat în Secția de etnografie și studiul artelor al AȘ a RSSM în funcția de cercetător științific superior [72, f.168].

Transferul lui N.A. Mohov în Secția respectivă s-a produs în perioada în care relațiile dintre România și URSS continuau să se răcească, îndeosebi după invazia sovietică în 1968 în Cehoslovacia, imixtiune militară condamnată de autoritățile românești. Drept urmare, conducerea de partid din RSSM a luat măsuri pentru a stopa influența culturală și politica românească. A fost intensificată cenzura literaturii istorice românești și organizată combaterea așa-numitei falsificări a istoriei Moldovei de către „istoriografia burgheză”. Au fost publicate culegeri de articole consacrate acestor „falsificări” ale istoricilor burghezi [73], la elaborarea cărora a participat și N.A. Mohov [74].

În realitate, deoarece istoriografia română trata multe probleme istorice de pe poziții apropiate de istoriografia „burgheză”, pe această cale se critica indirect și știința istorică din România.

În 1974, istoricii români au fost criticați de acum deschis în „lucrarea-monument” „Statalitatea sovietică moldovenească și problema basarabeană” (în l. rusă), semnată de acad. A.M. Lazarev. Istoricii români au caracterizat această publicație drept o scriere propagandistică, tendențioasă și elaborată la comandă ideologică [75, p.535].

În aceste circumstanțe, instituțiilor umanistice din AȘ RSSM le-au fost fixată sarcina concretă de a promova „punctul de vedere al istoriografiei sovietice” referitoare la istoria „poporului moldovenesc”. Astfel, Secției de etnografie și studiul artelor, împreună cu Institutul de Istorie, le-a revenit sarcina prioritară de a studia în colaborare problemele etnogenezei „poporului moldovenesc” și ale prieteniei lui seculare cu „marele popor rus”.

În realizarea acestei tematici un rol de frunte îl avea N.A. Mohov, care aborda acest subiect de la începutul activității sale în cadrul instituțiilor academice.

Începând cu anul 1970, N.A. Mohov a fost președinte al Consiliului științific „Relațiile slavo-volohe și formarea poporului moldovenesc” [76, p.537; 77, f. 14].

Sarcina principală a Consiliului era realizarea unor studii interdisciplinare privind relațiile slavilor cu romanicii și formarea „poporului moldovenesc” realizate cu participarea istoricilor, etnologilor, arheologilor și lingviștilor, atât de la Chișinău, cât și, îndeosebi, de la Moscova, Lvov, Kiev ș.a.

Încadrat în tematica Consiliului, N.A. Mohov, la a treia etapă a activității sale, abandonează, cu unele excepții*, studierea problemelor de istorie socioeconomică, editarea documentelor medievale și publicarea unor studii în România despre care s-a menționat *supra* și se concentrează asupra tematicii impuse de organele diriguitoare. Astfel, el completează conținutul unor publicații din perioadele precedente ale activității sale [78] elaborând monografia „Eseu de istorie a formării poporului moldovenesc” (Chișinău, „Cartea moldovenească”, 1976, în l. rusă). În baza unor materiale arheologice tratate unilateral și a unor citate rupte din context din surse narative, N.A. Mohov încearcă să demonstreze că „poporul moldovenesc” s-a format în urma simbiozei romanicilor cu slavii de răsărit, spre deosebire de români, care s-au format în urma simbiozei cu slavii de sud, exagerând apoi rolul statelor medievale în afirmarea separată a popoarelor. Aceeași tematică N.A. Mohov o promovează în capitolul consacrat etnogenezei „moldovenilor” în lucrarea colectivă de sinteză „Moldovenii” (Chișinău, Știința, 1977, în l. rusă), iar în 1978 în culegerea de articole „Relațiile slavo-volohe” (în colaborare cu V.Zelenciuc și P.Sovetov, Chișinău, Știința, în l. rusă).

În ceea ce privește activitatea Consiliului menționat, ea se reducea la prezentarea unor referate preponderent de către cercetătorii din alte centre academice, în primul rând de la Moscova (V.D. Koroliuc, G.B. Feodorov, m.c. Litavrin ș.a.). Dar, odată cu „perestroika” lui Gorbaciov, cercetătorii din alte centre și-au sistat activitatea în cadrul Consiliului, care și-a încheiat în felul acesta activitatea [79, p.160-171].

* În anul 1971 a participat la Sesiunea științifică sovieto-poloneză, desfășurată la Moscova, cu referatul „Drumul comercial moldovenesc din sec. XIV–XV” (ACAȘM, ff.75,96).

O altă tematică considerată din punct de vedere politic deosebit de actuală, căreia N.A. Mohov îi acorda o atenție sporită pe parcursul întregii sale activități, o constituia istoria relațiilor moldo-ruso-ucrainene. În perioada examinată, de rând cu unele broșuri [80-82], el publică în anul 1980 o variantă revăzută și adăugită a monografiei menționate *supra*: „Schite de istorie a relațiilor moldo-ruso-ucrainene” (1961, în l. rusă), care apoi este reeditată postum în limba română („moldovenească” sub denumirea „Prietenia călită de veacuri”, Chișinău, „Știința”, 1983).

În monografia respectivă, precum și în broșuri și articole în reviste, orice contact politic sau religios dintre Țara Moldovei și Cnezatul Moscovit era prezentat exagerat drept mărturie a prieteniei moldo-ruse, iar campaniile de jaf ale cazacilor de la sfârșitul sec. al XVI-lea – drept o frăție de arme moldo-ucraineană împotriva cotropitorilor otomani. Adresările domnilor moldoveni către țarii moscoviți cu cerere de protecție erau tratate drept o dorință de a intra în supușenia rusă, fără a se lua în considerare că Moldova se adresa cu asemenea cereri și altor țări vecine [83, p.125-197].

Participarea unor moldoveni în calitate de voluntari în armata rusă, în schimbul scutirii de impozite, în timpul războaielor ruso-turce din sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, era tratată drept luptă comună de eliberare de sub „jugul otoman”.

La sfârșitul anilor 1970, vizibilitatea istoricului N.Mohov era cuantificată cantitativ prin 50 de referințe la numele său în presa sovietică; 15-20 de ori în presa românească; „5-10 trimiteri în presa anticomunistă burgheză” [84, ff.66-67].

Într-o caracteristică informativă emisă de conducerea AȘ RSSM din 1969 se constata că „citește și poate contacta în limbile română, germană, franceză și poloneză” [85, f.74].

În calitate de autor/coautor, redactor a participat și în perioada examinată la elaborarea unor noi ediții ale manualelor de istorie a Moldovei pentru învățământul preuniversitar. Acestea au fost publicate în limbile rusă și română în 36 de ediții [86, f.77; 87, ff.79-80; 88, f.11; 89, f.94; 90, f.137; 91, f.11; 92, ff.204-206]. Pentru a realiza această activitate i se acorda concediu de creație [93, f.1].

A coordonat științific mai multe teze de doctorat în științe istorice (I.Ivanov [94], I.Cotenco [95], E.Certan [96], A.Novac [97], Vi.Potlog [98] ș.a.). Aceste lucrări, la fel ca și opera științifică a conducătorului științific, au fost scrise în spiritul timpului respectiv [99].

În calitate de membru al Societății „Știința” prezenta anual câte 10-20 de lecții, publica câte 1-5 articole în presă, avea prezențe în mass-media republicană [100].

N.A. Mohov a fost distins cu „Insigna de Onoare” (1949), cu diplome de onoare ale Sovietului Suprem al RSSM (1949; 1979), cu titlul onorific „Om Emerit”. Laureat al Premiului de Stat al RSSM în domeniul științei și tehnicii (1972).

Activitatea profesională oficială a lui N.A. Mohov este o latură esențială, care îi caracterizează personalitatea. O altă latură a personalității este cea neoficială, manifestată prin relațiile sale cu colegii, în care avea încredere și își exprima față de ei unele convingeri pe care nu le putea declara în public în condițiile unui regim totalitar.

Persoanele care întrețineau relații de serviciu cu N.A. Mohov nu puteau să nu observe nivelul lui intelectual înalt, format în mediul universitar de la Leningrad, unde i-au fost mentori profesori numele cărora era cunoscut la nivel european. Această particularitate a personalității sale era deosebit de vizibilă în Chișinăul postbelic, unde o mare parte a „elitei”, promotoare a ideologiei comuniste în mediul academic și universitar, era arogantă și superficială, mai ales cei cu studii în instituții de învățământ realizate în RASSM.

Despre caracterul echilibrat al lui N.A. Mohov ne vorbește un caz, nuanțat cu mult haz, de la sfârșitul anilor 1950. Atunci prof. N.A. Narțov executa funcția de director al Muzeului de Arheologie al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, iar N.A. Mohov exercita funcția de director adjunct al Institutului de Istorie. Nemulțumit de o dispoziție a acestuia, N.A. Narțov s-a apropiat de masa de lucru a lui N.A. Mohov strigând și gesticulând nervos, la care acesta îi spune pe un ton calm: „Naum Arianovici, aveți grijă că puteți răsturna călimara de pe masa mea și atunci vă veți murdări pantalonii”.

N.A. Mohov își alegea ca prieteni oameni de știință cu studii în centre cunoscute din URSS sau în România, care posedau viziuni critice referitoare la regimul existent, expuse în cercul lor restrâns (E.Russev, Gh.Feodorov, V.Koroliukc, P.Sovetov, I.Levit, mai târziu N.Corlăteanu, cu care devenise vecini în casa de pe bd. Lenin, nr.159).

Despre „naturalizarea” sa în Moldova vom aduce un caz deosebit. Unul dintre autorii acestui material (D.D.) era la un jubileu al lui N.A. Mohov la el acasă. E.Russev, care interpretează cu mult talent române, unele

cu anumite aluzii, se apropie de N.A. Mohov interpretându-i: „Normand în țară străină” („Vareag v strane ciujoi”), la care acesta îi răspunde românește: „Greșiți! Moldova de acum este și țara mea. Nu mă consider nici cuceritor, nici eliberator!”.

La sfârșitul anilor 1960, N.A. Mohov a fost invitat de Gh.Feodorov să întreprindă împreună cu colegii săi apropiați o excursie la locul unde acesta făcea săpături arheologice, în sudul Basarabiei, pe malul lacului Ialpuș. În timpul excursiei, la care am luat parte (D.D.), angajații lui Gh.Feodorov, discutând despre vestigiile arheologice, mai în glumă făceau comparații nefaste cu contemporaneitatea. La aceste glume Gh.Feodorov spunea că „ei s-au molipsit de disidență de la mine!”. Seara, la un pahar de vorbă, ne-am convins că gluma avea un suport real. Gh.Feodorov îi vorbea lui N.Mohov despre evenimentele nefaste ale regimului, realități ascunse de autorități, despre distanțarea oamenilor de cultură din Apus de ideile comuniste, acceptate de ei cândva. N.A. Mohov vorbea și el despre superioritatea nivelului de trai și al culturii din lumea occidentală, văzută de el personal în timpul unui tur turistic cu vaporul în jurul Mării Mediterane și la Congresul Internațional al Istoricilor de la Stockholm. Discuția liberă a lui N.A. Mohov referitoare la societatea apuseană m-a făcut (D.D.) să-mi pun întrebarea: cum poate el să creadă în schemele artificiale „moldoveniste” pe care le promovează? Răspunsul a venit pe la sfârșitul anilor 1960, într-o discuție la care a participat și colegul Pavel V. Sovietov. La un moment, N.A. Mohov a exclamat: „Pot să vă lămuresc deosebirea dintre moldoveni și români simplu: „moldoveanul strămutat la apus de Prut devine român, iar românul strămutat la răsărit de Prut devine moldovean”. La înierbarea noastră: „De ce nu scrieți aceasta?”, N.A. Mohov a răspuns: „Încercați să scrieți voi ceva de felul acesta și veți vedea consecințele”. O asemenea contradicție dintre ceea ce gândea un intelectual sovietic și ceea ce el scria și declara oficial era pe larg răspândită printre oamenii de știință și cultură. O mare parte dintre intelectualii ruși din breasla istoricilor pe care i-am cunoscut (D.D.) aveau o „dublă gândire” cu viziuni liberal-democratice (acad. L.V. Cerepnin, prof. I.D. Koroliuk, prof. Gh.Feodorov ș.a., la Chișinău – m.c. P.V. Sovietov ș.a.), iar cei români basarabeni – viziuni naționale (Pavel Dimitriu, Ion Hâncu ș.a.), ca și în alte republici unionale. Doar o parte din ambele categorii, care posedau studii superficiale, urmau sincer în fapte și gândire ideologia marxist-leninistă.

Considerații finale

Numele lui N.A. Mohov a rămas în istoriografie drept unul dintre fondatorii și promotorii concepției oficiale sovietice asupra istoriei Moldovei. Totodată, în memoria celor care l-au cunoscut îndeaproape este apreciat drept un intelectual cu „dublă gândire”. Marcat de „pata sa biografică”, el promova consecvent politica dictată de partid, sau cum se spunea pe atunci „oscila în politică împreună cu partidul”. Este un studiu de caz referitor la mentalitatea unui intelectual sovietic, marcat de vicisitudinile acelor timpuri, care sperăm că nu se vor mai întoarce.

Referințe:

1. Arhiva Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: ACAȘM), F.1, inv.3, d.7085, f.6,8.
2. *Ibidem*, f.11v.
3. *Ibidem*, f.12.
4. *Ibidem*, f.42.
5. *Ibidem*, ff.4-5.
6. *Ibidem*, f.5.
7. *Ibidem*, f.12.
8. *Ibidem*.
9. *Ibidem*.
10. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (infra: AOSPRM), F.51, inv.4, d.331, ff.3-8
11. ROTARU, L. (ed.). *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM: studiu, documente și materiale*. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, doc. 207, p.442.
12. AOSPRM, F.51, inv.7, d.314, ff.126-128.
13. EREMIA, I. (coord.), Rotaru, L., Tomuleț, V., Cocârlă, P. *Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale*. Vol.I. Chișinău: CEP USM, 2018, doc.71, p.149.
14. ROTARU, L. (ed. ed.), *Op. cit.*, doc.194, p.412.
15. ACAȘM, F.1, inv.3, d.7085, f.6,19.
16. *Ibidem*, f.19.
17. *Ibidem*, f.5.

18. ANRM, F.2991, inv.5, d.11, f.51.
19. AOSPRM, F.51, inv.3, d.224, f.48
20. *A se vedea*: DRAGNEV, D. PARASCA, P. Cum a fost inventat „punctul de vedere al istoriografiei sovietice” asupra istoriei noastre naționale. În: Demir Dragnev. *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române. Studii și materiale*. Chișinău: Cartidact, 2012, p.523-525.
21. AOSPRM, F.51, inv.5, d.527, ff.168-177; 245-247.
22. *Ibidem*, d.14, ff.395-398.
23. ВОРОНОВ, К. Как и чему учит профессор Н. Нарцов. В: *Советская Молдавия*, 8 августа 1947, №155 (965).
24. COZMA, V. DOLGHÎ, A. Primul manual universitar – prima sinteză de istorie a Moldovei. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2007, nr.3, p.45.
25. ACAȘM, F.1, inv.3, d.7085, ff.78-81.
26. *Ibidem*, f.73.
27. DEMIR, D., XENOFONTOV, I.V. Campaniile ideologice staliniste în instituțiile științifice din RSS Moldovenească (1946–1953). În: *Destin românesc*. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă, 2018, an XIII (XXIV), nr.1-2 (103-104), p.134-156.
28. ACAȘM, F.1, inv.3, d.7085, f.78.
29. *Ibidem*.
30. *Ibidem*.
31. *Ibidem*.
32. *Ibidem*, f.73.
33. *Ibidem*, f.78.
34. *Ibidem*, f.25.
35. *Ibidem*.
36. *Ibidem*, f.26.
37. МОХОВ, Н.А., РУЖИНА, В.А. Антимарксистские извращения в работах проф. Н.Нарцов. В: *Ученые записки Института истории, языка и литературы Молд. науч. исслед. Базы АН СССР*, 1949, т.2, с.61-78.
38. ACAȘM, F.1, inv.3, d.7085, f.61v.
39. *Ibidem*, f.31.
40. *Ibidem*.
41. *Ibidem*, f.3.
42. AOSPRM, F.51, inv.20, d.35, f.49.
43. *Ibidem*, ff.114-131.
44. ACAȘM, F.1, inv.1/1, d.102^a, ff.281-282.
45. *Ibidem*, inv.1/2, d.28, f.90.
46. ACAȘM, F.1, inv.1/2, d.67, ff.43-44.
47. *Membrii Academiei de Științe a Moldovei: Dicționar. 1961–2006 /Academia de Științe a Moldovei /Colecția Academica*. Chișinău: Știința, 2006, p.226-227.
48. Lista articolelor în l. rusă *a se vedea* în: ACAȘM, F.1, inv.3, d.7085, f.87,89,91.
49. *Ibidem*, d.7080, f.85.
50. *Ibidem*, ff.75,94.
51. Tendințe de creștere a populației din Moldova în Epoca Feudală (coautori: P.Sovetov, I.Cotenco). În: *Probleme de istorie /Institutul de Studii Româno-Ruse și Româno-Sovietice*, București, 1957, nr.3.
52. Relațiile feudale din Moldova în secolele XIV–XV. În: *Studii de cercetări de istorie medievală*, t. II, nr.2, București: Editura Academiei Române, 1953.
53. МОНОВ, N.A. Relațiile politice dintre Rusia și Moldova în al doilea pătrar al veacului al XVII-lea. În: *Studii privind relațiile româno-ruse și româno-sovietice*. București, 1958, p.65-95.
54. ACAȘM, F.1, inv.3, d. 080, f.85.
55. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII. В: *Документы и материалы*. В 3-х т. / сост.: В.А. Костакел, Н.А. Мохов и др.; ред. колл. тома: В.А. Костакел, Л.Н. Пушкарев (отв. ред.), Е.М. Руссев. Том 1-й: 1408-1632 г., Москва: Наука, 1965. 363 с. Том 2-й: 1633–1673 гг. Москва: Наука, 1968. 446 с.
56. МОХОВ, Н.А. *Молдавия эпохи феодализма*. Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1964. 440 с.
57. ACAȘM, F.1, inv.3, d.7080, f.58,76.
58. *Ibidem*, f.73.
59. МОХОВ, Н.А. Боевое содружество украинских казаков и молдован в 70-80 годах XVI в. и деятельность И.Подковы. В: *Ученые записки Института истории, языка и литературы Молд. фил. АН СССР*. Т. 6. (Серия ист.), 1957, с.3-48.
60. МОХОВ, Н.А. О формах и этапах молдавско-русско-украинских связей в XIV–XVIII веках. В: *Вековая дружба: Материалы научной сессии Ин-та истории Молд. филиала АН СССР, 27–29 ноября 1958 г.* Кишинев, 1961, с.10-32.

61. МОХОВ, Н.А. Русско-молдавские отношения в 1637-1648 гг. В: *Юбилейная научная сессия Совета Молд. филиала АН СССР, посвященная 40-летию Великой Октябрьской соц. революции: тез. докл. (Отдел истории и археологии)*. Кишинев, 1957, с.8.
62. МОХОВ, Н.А. *Очерки истории молдавско-русско-украинских связей*. Кишинев: Штиинца, 1961. 213 с.
63. МОHOV, N.A. *Pagini din istoria unei prietenii multisekulare*. Chișinău: Știința, 1977. 138 p. (cu grafie chirilică)
64. *Ibidem*.
65. *Ibidem*.
66. МОHOV, N., MUNTEANU, N. Nicolae Zubco-Codreanu. În: *Cultura Moldovei*, 1957, nr.39, 16 mai, p.2. (cu grafie chirilică)
67. МОХОВ, Н. Историк-коммунист: К 60-летию А.М. Лазарева. В: *Кодры*, 1974, №10. с.146-148.
68. АСАȘM, F.1, inv.3, d.7086, f.44.
69. *Ibidem*, f.47 (caracteristica din martie 1966).
70. *Ibidem*, f.192
71. *Membrii Academiei de Științe a Moldovei: Dicționar. 1961–2006 /Academia de Științe a Moldovei /Colecția Academica*. Chișinău: Știința, 2006, p.252.
72. АСАȘM, F.1, inv.3, d.7086, f.168.
73. *Против фальсификации истории и культуры Молдавии*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972.
74. МОХОВ, Н. Фальсификация истории Молдавии в современной буржуазной литературе. В: *Против фальсификации истории и культуры Молдавии* (în colaborare cu В.М. Kalker și V.I. Țaranov).
75. *A se vedea: DRAGNEV, D., PARASCA, P. Op. cit.*, p.535.
76. *Ibidem*, p.537.
77. АСАȘM, F.1, inv.3, d.7086, f.14.
78. МОХОВ, Н.А. *Формирование молдавского народа и образование молдавского государства*. Кишинев, 1959.
79. MATVEEV, S. Aspecte din activitatea Consiliului științific pentru studiul complex al problemei relațiile slavo-volohe și formarea poporului moldovenesc. În: *Destin Românesc* (serie nouă), Chișinău, an. II (XIII), 2007, nr.1-2, p.160-171.
80. МОХОВ, Н.А. *Дружба народов братьев*. Кишинев: Об-во «Знание», 1971.
81. МОХОВ, Н.А., МУНТЯН, Н.А. *Дмитри Кантемир – мыслитель и политик*. Кишинев: Об-во «Знание», 1973.
82. МОХОВ, Н.А. ШЕВЧЕНКО, Ф.П. и др. *Исторические корни связей и дружбы украинского и молдавского народов*. Киев, 1978.
83. СОВЕТОВ, П.В. Типологические аспекты молдавского феодализма (в период турецкого ига и в проектах о вступлении в подданство России, Польши и Австрии). В: *Карпато-Дунайские земли в средние века*. Кишинев: Штиинца, 1975, с.125-197.
84. АСАȘM, F.1, inv.3, d.7085, ff.66-67.
85. *Ibidem*, f.74.
86. *Ibidem*, f.77.
87. AOSPRM, F.51, inv.5, d.23, ff.79-80.
88. *Ibidem*, inv.9, d.103, f.11.
89. *Ibidem*, inv.11, d.57, f.94.
90. *Ibidem*, inv.12, d.47, f.137.
91. *Ibidem*, inv.13, d.109, f.11.
92. АСАȘM, F.1, inv.1/1, d.101, ff.204-206.
93. ANRM, F. P-2848, inv.10, d.718, f.1.
94. *Рабочее движение и социал-демократия в Молдавии в 1896–1903 гг* (1956).
95. *Освободительная борьба молдавского народа против турецких поработителей и укрепление русско-молдавской дружбы (1768–1774)* (1958).
96. *Россия и борьба Румынии за независимость (1859–1877гг.)* (1964).
97. *Влияние первой русской революции на революционное движение в Румынии* (1966).
98. *Дмитри Кантемир – историк* (1973).
99. *Intervi cu profesorul Vladimir Potlog, născut la 1 august 1927, realizat la 31 octombrie 2014 de Ion Valer Xenofontov și Lidia Prisac*.
100. АСАȘM, F.1, inv.3, d.7085, f.15.

Anexă Sursă iconografică

Membru corespondent al AȘ RSSM Nikolai Andreevici Mohov
Sursa: ACAȘM, F.1, inv.3, d.7085, f.4.

Un grup de cercetători în fața blocului administrativ al Academiei de Științe a RSS Moldovenești. De la stânga: m.c. E.Russev, acad. N.Frolov, acad. A.Lazarev, m.c. S.Afteniuc, acad. I.Grosul, m.c. P.Sovetov, m.c. N.Mohov, m.c. C.Stratievski, dr. hab. D.Șemeakov, dr. hab. I.Levit, 1976. Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fond foto. Cota arhivistică: 39895.

Date despre autori:

Demir DRAGNEV, doctor habilitat în istorie, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, consultant științific, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: demir.dragnev@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7152-1634

Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: ionx2005@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-5993-1235

Prezentat la 18.11.2022